

STUDIA GENERALIA 2007

Sanan mahti - Mikael Agricola 450 vuotta

Helsingin yliopisto 4.10.2007, Porthania (Yliopistonkatu 3), klo 17.00–19.00

KIITOS SULLE AGRICOLA KIELESTÄMME KAUNIISTA

Professori Tapani Lehtinen

Jos mös hädhen teden/coska tarue on anonut

Elämänvaiheet ja teokset. Mikael Agricola syntyi Itä-Uudellamaalla Pernajan pitäjässä joskus vuoden 1507–1510 tienoilla; tarkkaa vuotta ei tiedetä. Hän kävi koulua Viipurissa suunnilleen vuosina 1520–1528 ja toimi sen jälkeen Turun piispan kirjuriina. Vuosina 1536–1539 hän opiskeli luterilaisen uskonpudistuksen keskuksessa Wittenbergin yliopistossa Martti Lutherin ja Philipp Melanchthonin jalkojen juuressa ja työskenteli Suomeen palattuaan Turun koulun rehtorina. Vuonna 1554 hänestä tuli Turun piispa. Agricola kuoli keuhkokuumeella vuonna 1557 paluumatkalla rauhanneuvotteluista Moskovasta.

Agricola oli ennen muuta kirkonmies ja reformaattori, ja hänen kirjallinen toimintansa palveli kirkollisia päämääriä. Kirjakielemme isä hänestä tuli ikään kuin tämän ohessa. Hänen teoksensa oli suunnattu papistolle, poikkeuksena esikoisteos *ABCKiria*, aapinen (1543). Hän ei ollut ensimmäinen, joka kirjoitti suomeksi, puhumattakaan, että hän olisi jotenkin "luonut" suomen kielen, vaikka sellainen vaikutelma on juhlavuoden humussa voinut monelle syntyäkin. Mutta hän sai lyhyessä ajassa suomennetuksi ja painosta julkaistuksi suuren määrän keskeisiä kirkollisia tekstejä, melkein 2400 sivua, mm. 875-sivuisen *Rukouskirjan* (1544), *Uuden testamentin* (1548), *Käsikirjan* (1549) ja osia Vanhasta testamentistakin, mm. *Psalttarin* (1551). Kaikkiaan hän julkaisi yhdeksän teosta, jotka ilmestyivät yhdeksässä vuodessa v. 1543–1552. Vastaavanlaista käännöstoimintaa harjoitettiin 1500-luvun alkupuolella monissa muissakin maissa, joissa reformaatio oli saanut jalansijaa.

Agricola kielenkäyttäjänä. Agricolan tuotanto ei ole vain laaja, vaan se on myös kielellisesti rikasta. Sen rikkautta on yritetty arvioida mm. sanaston laajuuden ja idiomatiikan monipuolisuuden perusteella. Agricolan teoksissa on yhteensä noin 8130–8180 eri sanaa, mikä on suuri määrä yhden miehen tuotannoksi; esim. Kalevalassa on kolmisensataa sanaa vähemmän. Agricolan käyttämistä sanoista elää nykysuomessa yhä noin 5350 sanaa – melkein kaksi kolmasosaa. Varsinkin uskonnollinen terminologia (*Luoja*, *Vapahtaja*, *kiusaus*, *virsi* ym.) periytyy melkein sellaisenaan häneltä. Monet Agricolan sanat ovat ehtineet jo hävitä kielestä kuten esim. *lipilaari* (lörpöttelijä), *pyterä* (äänestä: epäselvä), *rymä* (viekas, ilkeä) ja *kujehdos* (viettelijä). Jotkin puolestaan elävät merkitykseltään muuntuneina kuten *hymy* (Agricolalla esim. sotatorven ääni, nykyisin kasvojen ilme).

On arvailujen varassa, missä määrin Agricola loi uudissanoja. Pulmallisia käännettäviksi olivat joskus mm. Lähi-Idän eläin-, kasvi- ja uskomusmaailman oliot, mutta silloin oli puute oikeastaan reaalitiedosta, ei yksin sanoista. Kirjoitustapoja hakiessaan Agricola turvautui niihin periaatteisiin ja käytänteisiin, jotka olivat olemassa. Niinpä hänen oikeinkirjoituksensa horjahteli pahasti; esim. konsonantin *k* hän kirjoitti kymmenellä eri tavalla, ja äänteiden pituusvaihtelusta hän ei juuri välittänyt. Nykysuomalaisen vaikeudet ymmärtää Agricolan tekstiä perustuvatkin enimmäkseen juuri hankalaan oikeinkirjoitukseen. Esim. otsikon ilmaisun *Ja mös heden teden / koska tarue on anonut* Agricola on tarkoittanut luettavaksi suunnilleen seuraavasti: *Ja myös hädän tähden / koska tarve on anonut*. Kohta on peräisin Uuden testamentin esipuheesta, ja siinä Agricola perustelee, miksi on käyttänyt suomennoksessaan Turun seudun murteiden lisäksi muitakin murteita.

Suomen kirjakieltä ei Agricolan aikoina ollut. Kieli oli tietenkin olemassa jo paljon ennen Agricolaa, mutta se eli eri puolilla Suomea puhuttuina murteina, ei vielä kirjakielenä. Hento kirjoitetun kielen traditio oli kyllä, mutta painettua sanaa ei. Tärkeimmäksi ilmaisujen lähteeksi Agricolalle tulivatkin murteet. Samalla Agricolan käännöksissä heijastuvat myös käännöspohjana olleet vieraat kielet sekä luonnollisesti ruotsi.

Agricolan kielelliset valinnat. Mikael Agricola valitsi suomennostyönsä pääasialliseksi kielipohjaksi murteet, joita puhuttiin Suomen hallinnollisessa ja kirkollisessa keskuksessa Turussa ja sen ympärillä. Monet lounaiset murrepiirteet kulkeutuivatkin suoraan hänen kieleensä ja jäivät kirjasuomeen aina 1800-luvulle saakka. Joitakin on jäljellä vieläkin (esim. *murhe*, *perhe*; *laseissa*, *toreilla*). Mutta muunkinlaisia valintoja hän teki: teoksissa on jälkiä murteista, joita ei puhuttu Lounais-Suomessa. Niistä enemmän esitelmässä.

Suora lähetys ja videotallenteet internetissä, osoitteessa <http://video.helsinki.fi/studia/>.
Luentojen lyhennelmät ja luentosarjan ohjelma löytyy osoitteesta www.helsinki.fi/vst.
Luentosarjan luennot julkaistaan kirjana Vapaan sivistystyön toimikunnan julkaisusarjassa.
Tilaukset: (09) 191 58063 (toimisto), vst@helsinki.fi tai www-sivuilta www.helsinki.fi/vst.

Järjestäjä: Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta
Postiosoite: PL 27, 00014 HELSINGIN YLIOPISTO